

Інтертекстуальність у системі художньо-філософського мислення:

теоретичні й історико-літературні виміри

УДК 821.111.821.161.2

Іванна Девдюк

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВАЛЬТЕР-СКОТТІВСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ НАРОДНОЇ ПОЕЗІЇ В ЕТНОГРАФІЧНОМУ ЗБІРНИКУ П. КУЛІША “ЗАПИСКИ О ЮЖНОЙ РУСИ”

У статті проаналізовано особливості втілення в етнографічному збірнику П. Куліша “Записки о Южной Руси” принципів, запроваджених В. Скоттом у збірнику балад “Пісні шотландської границі”, зокрема способу вивчення, записування та комплектування фольклору, а також трактування народної поезії як вираження руху національної історії.

Ключові слова: народна поезія, етнографічний збірник, концепція, історичний поступ, авторський коментар.

Девдюк Іванна. Особенности интерпретации вальтер-скоттовской концепции народной поэзии в этнографическом сборнике П. Кулиша “Записки о Южной Руси”. В статье проанализированы особенности воплощения в этнографическом сборнике П. Кулиша “Записки о Южной Руси” принципов, введенных В. Скоттом в сборнике баллад “Песни шотландской границы”, в частности способа изучения, записи и комплектование фольклора, а также трактовки народной поэзии как выражения движения национальной истории.

Ключевые слова: народная поэзия, этнографический сборник, концепция, исторический прогресс, авторский комментарий.

Devdyuk Ivanna. The Peculiarities of Interpretation of Walter-Scott's Conception of Folk Poetry in P. Kulish's Ethnographical Collection “Zapiski o Yuzhnoy Rusi”. The article deals with the way P. Kulish employed W. Scott's principles of writing down and collecting of folklore (the ballad collection “The Minstrelsy of the Scottish Border”) as well as his treatment of folk poetry in which he saw the idea of the progressive movement of history.

Key words: folk poetry, ethnographical collection, conception, movement of history, author's comment.

Постановка наукової проблеми та її значення. У процесі становлення П. Куліша як творця історичних романів неабияке значення має його етнографічна діяльність. Дослідження письменника із цієї проблематики вперше систематизовано викладені у двотомному етнографічному збірнику “Записки о Южной Руси”. “Записки” побачили світ у 1856–1857 роках, проте задум виник ще на початку 40-х років під час літніх мандрівок по Київській губернії, коли займався збиран-

ням історичних та фольклорних матеріалів для майбутніх творів. Уже тоді Куліш бачив суттєві недоліки вітчизняних фольклористів й етнографів, які вільно поводитися з історичними фактами, рідко звертаючися до першоджерел. Письменник мріяв видрукувати 12 томів “Записок”, щоб “підняти на ноги все, що було написано про Малоросію” [9, 462]. Йому вдалося реалізувати лише частину задуманого, проте за цінністю зібраного та записаного матеріалу “Записки” перевищували всі тогочасні видання, справивши на сучасників неабияке враження. О. Барвінський у листі до С. Карпенка (б. д.) відзначав: “Ніхто не вглубився в душу нашого народу, як Костомаров і Куліш. Вони оба студіювали його язик, його звичаї і обичаї, його історію-минувшість. Результати своїх студій в тім предметі зложив Куліш в Зап. о Ю. Р.” [6, арк. 1]. До збірника входили численні оповідання, думи, легенди, перекази, пісні, розповіді про кобзарів та лірників, а також велика кількість авторських коментарів та приміток. Викладені в “Записках” ідеї засвідчували про зародження нового погляду на український народ, його духовну культуру та історію.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У наявних на сьогодні дослідженнях проблеми “Скотт і Куліш” двотомник “Записки о Южной Руси” залишився поза увагою літературознавців (Б. Нейман, Є. Нахлік, Р. Багрій), та саме етнографічна діяльність В. Скотта значною мірою стимулювала особисті мистецькі пошуки П. Куліша в цій царині. У листі до М. Білозерського від 10 вересня 1855 року він наголошував: “Видавати так, як Метлинський, не годиться. Треба видати так, як видав Вальтер Скотт шотландські балади” [цит. за: 9, 538]. А одного з кобзарів Ригоренка у двотомнику порівнював з останнім менестрелем, образ якого виведений у поетичному творі В. Скотта “Пісня останнього менестреля” (“The Lay of the Last Minstrel”). Окрім того, Куліша захоплювали у творах шотландця яскраво виражені патріотичні мотиви. І хоч В. Скотт завжди пропагував національну толерантність, позитивний компроміс у співіснуванні різних народів, та в душі залишався патріотом своєї країни. Такі почуття не могли не зворушити Куліша, котрий щиро переймався долею України. Недаремно в одному з листів до М. Погодіна від 13.04.1846 р. після тривалого перебування в Петербурзі, виражаючи тугу за батьківщиною і рідною мовою, він писав: “Скотт не кривив душею, коли говорив Вашингтону Ірвінгу: “Я б помер, коли б довго не бачив Шотландії” [4, 19].

Збірки шотландських народних балад В. Скотта, наполегливо зібрані упродовж багатьох років, були першими публікаціями, які привернули увагу громадськості до письменника, ставши етапним явищем в історії англійського романтизму. Крпітка праця молодого тоді фольклориста завершилася тритомним виданням під назвою “Пісні шотландської границі” (“The Minstrelsy of the Scottish Border”), що вийшло друком у 1802–1803 роках. В. Скотт абсолютно по-новому підходив до вивчення, записування і дослідження народної творчості. Майбутнього романіста хвилювали передусім балади, у яких відображено історичні події попередніх епох, тоді як інших шукачів народної поезії, зокрема Р. Бернса, притягували ліричні пісні про кохання, природу. Такий підхід був продиктований естетичними переконаннями Скотта, для котрого фольклор – джерело “пізнання минулого і його достовірного відтворення” [7, 252]. У народній поезії, як уважав шотландський письменник, через думки, переживання, поведінку, побут народу значною мірою виражався людський елемент історичного процесу. Свіжість матеріалу, досить цікаві, складені самим Скоттом описи, – усе це привернуло увагу знавців народної поезії до збірника. Примітки та роздуми були однією з найвартісніших рис видання. У “Передмові” письменник відзначав, що “ставив перед собою завдання зібрати воєдино, не прикладаючи, можливо, належних зусиль для того, щоб привести їх у систему, різноманітні спостереження стосовно поширених вірувань та історичних переказів, які, якщо їх тепер залишити незібраними, скоро будуть доконечно забуті. Цими намаганнями, хай вони і незначні, я зможу якось прислужитись історії моєї рідної країни...” [цит. за: 1, 69].

Погляди на народ та його історію, виражені письменником у численних коментарях до балад та передмовах до власних поем, значно відрізнялися від наявних на той час. На противагу гейдельберзьким романтикам та поетам “озерної школи”, які у своїх творах поетизували минуле і протиставляли сьогоденню, В. Скотт розглядав сучасність як один з етапів історичного розвитку, який зберігає зв’язок із минулим, є його підсумком, сконденсованим вираженням епох і культур, які відійшли, але залишили сліди у традиціях та звичаях народу. Важливе завдання літератури, отже, полягало в максимально правдивому зображенні подій, явищ, звичаїв народу, його духовного життя. Розуміння теперішнього, на думку романіста, може дати лише

глибоке пізнання давнини як традиції, досвіду, уроку для прийдешніх поколінь.

Таке бачення народної поезії було проникнуте оптимізмом, вірою у прогресивність історичного розвитку, його розумність і визначеність. Воно свідчило про зародження нового підходу до відтворення подій минулого засобами народної поезії, що пізніше ліг в основу конкретно-історичного методу, яким митець користувався під час написання романів. Недаремно один із критиків – сучасників Скотта, передбачаючи його популярність у майбутньому, писав, що у книзі проглядалися у своєму зародку сотні історичних романів. Читачі полюблять того письменника, який “з’єднає в одне ціле багатства, розкидані тут у такому спокусливому буянні” [2, 27].

Нові також принципи, якими Скотт керувався при укладенні видання. На відміну від відомих тоді зібрань балад А. Рамзея (1724), Т. Персі (1765) та Р. Бернса (1787–1803), що були своєрідною переробкою народних, до збірки ввійшли твори, записані безпосередньо з уст розповідачів. На початку XIX століття балади наспівувались, автор фіксував їх зі слів старих людей, котрі володіли співочим талантом. Тексти не підлягали майже ніяким змінам, переосмисленню та перетлумаченню. А якщо й були такі, то дуже незначні.

Саме так підійшов до збирання, записування та комплектування пам’яток народної творчості Пантелеймон Куліш у своїх “Записках”. Він намагався зберегти і якомога точніше відтворити внутрішній зв’язок між розповідачем, слухачем і самою розповіддю – фіксувати історичні спогади “у тому вигляді, в якому вони передаються з вуст в уста, від покоління до покоління” [3, VI]. Про це письменник окремо згадує на початку другого тому: не відривати оповідання, легенду чи казку, пісню чи думу від життя, яке їх породило, а також від людей, котрі переказували чи слухали. Таким чином, автор не тільки подав перекази та пісні, а й простежив процес їхнього творення.

Ця риса помітно вирізняла “Записки” від раніше виданих етнографічних збірок М. Цертелєва, М. Максимовича, І. Срезневського, А. Метлинського та інших, у яких фольклористи підходили до народних текстів досить вільно, іноді переробляли їх чи повністю змінювали. Відзначаючи велике захоплення тодішньою громадськістю збірниками Срезневського “Запорожская старина”, що виходили 1833–1838 років у Харкові, Куліш у праці “Около полу столетия назад” відзначав,

що в них вміщено “псевдокобзарські думи, які відтворювали небувалі битви і виводили на сцену небувалих героїв” [4, арк. 8]. Тож підхід Куліша значно сприяв заповненню прогалин у тогочасній вітчизняній історіографії, етнографії та народознавстві. Окрім того, в тодішніх виданнях були відсутні описи та авторські коментарі. На відміну від своїх попередників, наслідуючи манеру шотландця, П. Куліш збагатив двотомник широкими й науково обґрунтованими примітками, завдяки чому праця стала справжньою енциклопедією світоглядних позицій письменника, теоретичним узагальненням його поглядів на український народ, духовну культуру, історію, спосіб життя. І ці погляди досить часто перегукувалися із концепцією історичного поступу В. Скотта. У народних традиціях, звичаях, піснях, думах, легендах, переказах Куліш убачав “запоруку прийдешнього життя”. Він був переконаний, що “в моральній історії Південно-Руського племені порухи людського духу у формах минулого не повинні залишитися без відповідних наслідків”. Незвичайна мрійливість українців, їхня здатність до фантазії та абстрактного мислення, на думку митця, була свідченням “юності племені, що передчуває краще життя попереду” [3, 183; 275].

Висновки. Ставлячи в основу етнографічної діяльності запроваджену Скоттом концепцію наукового історизму, Куліш уперше в українській літературі взявся дослідити фольклор, мову, традиції й звичаї рідного народу як нації в перспективі її розвитку. Наявність в українців давньої мови, багатой культури була показником значних потенційних задатків нації в майбутньому. Зроблені Кулішем дослідження, крім історико-літературного, мали й політичне значення, адже в них відверто йшлося про націю, в існування якої не вірили навіть деякі представники тодішньої передової громадськості України. Недаремно в часи тоталітарного режиму двотомник ні разу не перевидавався. “Записки о Южной Руси” і на сьогодні не втратили своєї актуальності, є одним із найбільш об’єктивних та ґрунтовних фольклорно-етнографічних досліджень українського народу, його минулого.

Література

1. Дайчес Д. Вальтер Скотт и его мир / Д. Дайчес. – М. : Радуга, 1987. – 175 с.
2. Эйшикина Н. М. Вальтер Скотт : критико-биографический очерк / Н. М. Эйшикина. – М. : Детгиз, 1959. – 112 с.

3. Записки о Южной Руси : в 2-х т. / сост. и изд. П. Кулиша. — Репринт. изд. — К. : Дніпро, 1994. — 719 с.
4. Кулиш П. Около полу столетия назад. Литературные воспоминания. Чернетка та копія / П. Кулиш // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Ін-т рукопису, ф. 1, ф. 28559, арк. 1–15.
5. Лист Барвінського О. Г. до Карпенка С. Д. // Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України, ф. 4715, п. 305, 1 арк.
6. Листи П. Кулиша до М. Погодіна. 1842–1851 // П. О. Куліш : Матеріали і розвідки. — Л. : [б. в.], 1929. — Ч. 1. — С. 6–26.
7. Наливайко Д. С. Спільність і своєрідність : Українська література в контексті європейського літературного процесу. — К. : Дніпро, 1988. — 395 с.
8. Письма П. А. Кулиша к О. М. Бодянскому // Киев. старина. — 1897. — Т. 58. — Кн. 8. — С. 394–408.
9. Петров В. Пантелеймон Куліш у п'ятдесяти роки. Життя. Ідеологія. Творчість. — К. : Вид-во Всеукр. акад. наук, 1929. — 572 с.

УДК 821.162.1.09

Вікторія Дуркалевич

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК МЕТАТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА (на прикладі польської літературознавчої семіотики)

У статті представлено явище інтертекстуальності на рівні метатеоретичного дискурсу польського літературознавства. За основний предмет дослідження авторка обрала поліфонію рецептивних практик, пов'язаних із прочитанням визначальних теоретико-методологічних положень Тартусько-Московської семіотичної школи.

Ключові слова: металітературознавство, літературознавча семіотика, текст.

Дуркалевич Виктория. Интертекстуальность как метатеоретическая проблема (на примере польской литературоведческой семиотики). В статье представляется явление интертекстуальности на уровне метатеоретического дискурса польского литературоведения. Основным предметом исследования автор избрала полифонию рецептивных практик, связанных с прочтением определяющих теоретико-методологических положений Тартуско-Московской семиотической школы.

Ключевые слова: металитературоведение, литературоведческая семиотика, текст.